

دانشگاه الزهراء (س)
دانشکده ادبیات، زبان‌ها و تاریخ

نقد روانکاوانهٔ رمان‌های گاوخونی، بیژن و منیژه،
و شاه‌کلید از جعفر مدرس صادقی
(با تکیه بر آرای یونگ و فروید)

پایان‌نامه برای اخذ درجهٔ کارشناسی ارشد

استاد راهنما: خانم دکتر محبوبه مباشری
استاد مشاور: آقای دکتر شیرزاد طایفی
دانشجو: الناز خجسته زنوزی

قدردانی

باسپاس از استاد فرزانه ام خانم دکتر محبوبه ماشوری

که در این راه با مهر و حمایت بی‌کرانه‌شان مرا همراه

می‌یون خویش ساخته‌اند

و استاد بلند نظر و بزرگوایم آقای دکتر شیرزاد طایفی که با نگاه نکته‌سنجانه‌شان جانی دوباره به این پژوهش بخشیده‌اند...

و پدر و مادرم که زبان از وصف نیکی‌هایشان قاصر است...

و در پایان این رساله را با عشق به خواهرم «نخار» تقدیم می‌کنم...

**آخرین برگ سفرنامه باران این است
که زمین چرکین است...**

فهرست

۹.....	چکیده.....
۱۰.....	مقدمه.....
۱۵.....	مسئله پژوهش.....
۱۶.....	پرسش‌های پژوهش.....
۱۶.....	فرضیات پژوهش.....
۱۷.....	اهداف پژوهش.....
۱۸.....	پیشینه پژوهش.....
۱۹.....	بخش اول: کلیات.....
۲۰.....	پیش درآمد.....
۲۱.....	* روان‌کاوی و آرای فروید.....
۲۶.....	۱. ضمیر ناخودآگاه.....
۳۱.....	۲. ساز و کارهای دفاعی (مکانیسم‌های دفاعی).....
۳۴.....	* انواع کنش‌پریشی:.....
۳۵.....	۳. «روان‌رنجوری» و «روان‌پریشی».....
۳۵.....	۴. رؤیا.....
۳۶.....	۴-۱. رابطه رؤیاها با عالم بیداری.....
۳۷.....	۴-۲. ویژگی‌های روان‌شناختی مهم در رؤیاها.....
۳۸.....	۴-۳. رؤیا، نمودار تحقق آرزو.....
۴۳.....	۴-۴. چرا رؤیاها فراموش می‌شوند؟.....
۴۴.....	۵. نمادپردازی در روان‌کاوی.....
۴۵.....	۵-۱. جابه‌جایی.....
۴۶.....	۵-۲. ادغام و تراکم.....

.....	۶. مراحل رشد روانی کودک	۴۷
.....	۶-۱. مرحله دهانی	۴۷
.....	۶-۲. مرحله مقعدی	۴۹
.....	۶-۳. مرحله تناسلی (عقدۀ ادیپ)	۵۰
.....	۷. تابوهای روانی	۵۲
.....	* روان کاوی و آرای یونگ	۵۶
.....	۱. روان‌شناسی تحلیلی	۵۹
.....	۲. ضمیر ناخودآگاه جمعی	۶۱
.....	۳. کهن‌الگو	۶۴
.....	۳-۱. آنیما و آنیموس	۶۷
.....	۳-۲. نقاب	۷۲
.....	۳-۳. سایه	۷۳
.....	۳-۴. نفس	۷۵
.....	۳-۵. پیر خردمند	۷۶
.....	۳-۵. مادر مثالی	۷۷
.....	۴. فرایند تفرّد	۷۹
.....	۵. دین، کیمیاگری و اسطوره‌شناسی	۸۰
.....	۵-۱. دین	۸۱
.....	۵-۲. کیمیاگری	۸۲
.....	۵-۳. اسطوره‌شناسی تحلیلی	۸۳
.....	بخش دوم: نقد روان کاوانۀ داستان گاوخونی (با تکیه بر آرای یونگ و فروید)	۸۸
.....	* خلاصۀ داستان	۸۹
.....	* نقد روانکاوانۀ داستان از منظر آرای فروید	۹۱
.....	۱. گاوخونی: استعاره‌ای روان‌کاوانه	۹۱
.....	۲. تحلیل ساختار رؤیاها در داستان	۹۳

- ۱-۲. تحلیل رؤیای نخستین..... ۱۰۰
- ۲-۲. پدر..... ۱۰۷
- ۲-۳. آقای گلچین..... ۱۱۱
۳. تحلیل رؤیای «گاوخونی»..... ۱۱۵
۴. تراکم‌یافتگی در رؤیا..... ۱۲۳
- ۴-۱. عنصر تراکم در رؤیای نخست..... ۱۲۴
- ۴-۲. عنصر تراکم در «رؤیای گاوخونی»..... ۱۲۷
۵. خواب یا توهم؟..... ۱۳۰
- ۵-۱. تحلیل آخرین رؤیای داستان..... ۱۳۷
- * نقد روان کاوانه داستان از منظر آرای یونگ..... ۱۴۳**
۱. کهن‌الگوهای داستان..... ۱۴۴
- ۱-۱. رود..... ۱۴۵
- ۱-۲. پدر..... ۱۴۹
- ۱-۳. آقای گلچین..... ۱۵۲
- ۱-۴. باتلاق گاوخونی..... ۱۵۵
- ۱-۵. سفر..... ۱۵۶
- ۱-۶. همسر راوی..... ۱۵۸
- ۱-۷. راوی..... ۱۶۰
۲. خواب‌های راوی..... ۱۶۳
۳. چرا نام این داستان «گاوخونی» است؟..... ۱۶۶
- بخش سوم: نقد روان کاوانه داستان بیژن و منیژه (با تکیه بر آرای یونگ و فروید)..... ۱۶۷**
- * خلاصه داستان..... ۱۶۸**
- * نگاهی به ساختار روایت در داستان..... ۱۷۰**
- * تحلیل روان کاوانه داستان از منظر آرای فروید..... ۱۷۳**
- ۱-۱. خاطره، تداعی، رؤیا: سه رکن سازنده داستان..... ۱۷۴

- ۱-۲. راوی و عقدهٔ ادیب ۱۷۵
۲. راوی و اردلان ۱۸۷
- ۲-۱. راوی و «دو نیم‌شدگی روان» ۱۹۰
- ۲-۳. هما و بنفشه ۱۹۳
- ۲-۴. پدر راوی و پدر اردلان ۱۹۹
- ۲-۵. میرزا و جهانگیرخان ۲۰۱
۳. بازتاب نظریهٔ تحقق آرزو در داستان ۲۰۷
- ۳-۱. سفر دریایی ۲۰۸
- * نقد داستان، از منظر اندیشهٔ یونگ ۲۱۴**
۱. بررسی کهن‌الگوهای داستان ۲۱۴
- ۱-۱. آنیما ۲۱۴
- ۱-۲. مادر مثالی ۲۲۰
- ۱-۳. نقد تصویر کهن‌الگویی میهمانی «باغ» ۲۲۳
۲. چرا نام این داستان «بیژن و منیژه» است؟ ۲۲۹
- بخش چهارم: نقد روان‌کاوانهٔ داستان شاه‌کلید (با تکیه بر آرای یونگ و فروید) ۲۳۲**
- * خلاصهٔ داستان ۲۳۳**
- * نقد داستان از منظر آرای فروید ۲۳۵**
۱. رؤیا یا واقعیت؟ ۲۳۵
۲. تحلیل سازوکارهای روانی ۲۳۷
- ۲-۱. ادراک انتخابی ۲۳۷
- ۲-۲. حافظهٔ انتخابی ۲۴۰
- ۲-۳. معقول‌سازی ۲۴۱
- ۲-۴. واکنش وارونه ۲۴۴
- ۲-۵. انکار ۲۴۵
۳. تحلیل خواب پایان داستان ۲۴۶

۲۵۲*	نقد داستان از منظر آرای یونگ
۲۵۲	۱. نقاب
۲۵۴	۲. آنیما
۲۵۶	۳. پیر خردمند
۲۵۹	۴. نفس یا فرایند تفرد
۲۶۰	۵. چرا نام این داستان، شاه‌کلید است؟
۲۶۱	بخش پنجم: نتیجه‌گیری
۲۶۲	نتیجه‌گیری
۲۶۹	فهرست منابع فارسی
۲۷۳	فهرست منابع لاتین
۲۷۴	چکیده انگلیسی (Abstract)

چکیده

علم نوین روان‌کاوی، با شناخت ضمیر ناخودآگاه و کشف «من» دوگانه انسان، توانسته است ساحت‌های پنهان و کشف‌ناشدنی روان وی را تحلیل کند. نقد روان‌کاوانه نیز با اتکا بر مبانی این دانش در صدد است با کشف همپیوندی‌های موجود بین ادبیات و روان انسان، تفسیری روان‌شناختی از آثار ادبی ارائه دهد. در این میان به‌نظر می‌رسد قابلیت‌های نقدهای روان‌کاوانه در آثار جعفر مدرس صادقی، به‌ویژه *گاوخونی*، *بیژن و منیژه*، و *شاه‌کلید* درخور توجه است؛ تا جایی که می‌توان آرای دو روان‌کاو بزرگ، یعنی فروید و یونگ را همزمان در آنها بررسی کرد.

این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، قصد دارد میزان تأثیرپذیری از اندیشه این دو دانشمند را در سه اثر فوق بررسی کند تا انواع ساز و کارهای دفاعی، تحلیل روان‌شناختی رؤیا، تابوها و کهن‌الگوها را مورد نقد قرار دهد. با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده، به‌نظر می‌رسد در داستان *گاوخونی*، تحلیل رؤیا، تابوهای روانی و تأثیر عقده ادیپ برجسته است. در *بیژن و منیژه* نیز انواع ساز و کارهای روانی از جمله «فراکنی»، «تداعی» و تأثیر عقده ادیپ به‌چشم می‌خورد. در داستان *شاه‌کلید* نیز برجسته‌ترین و مهم‌ترین ساز و کارهای روانی در ساختار روانی داستان قابل نقد است. علاوه بر این، سه اثر فوق بستری از برجسته‌ترین کهن‌الگوهای ناخودآگاه جمعی بشر به‌شمار می‌رود.

واژگان کلیدی: فروید، یونگ، *گاوخونی*، *بیژن و منیژه*، *شاه‌کلید*، رؤیا، ساز و

کارهای دفاعی، تابو، کهن‌الگو.

مقدمه

در گستره ادبیات معاصر ایران، نویسندگان همواره در صدد بوده‌اند حالات درونی انسان مدرن را با توجه به شرایط جامعه او در قالبی فردگرایانه بررسی کنند. در این دوره، ادبیات نسبت به دوره کلاسیک ماهیت متفاوتی دارد. از این رو نمونه‌هایی از داستان‌هایی که در آن شخصیت اصلی صرفاً به توصیف حالات درونی و شخصی خویش می‌پردازد، فراوان است.

داستان‌نویسی معاصر ایران، با تمایل به جنبش‌های ادبی، فرهنگی، فلسفی و جامعه‌شناختی معاصر که از جمله مؤثرترین آنها جنبش «مدرنیته» است، طرح نوینی در انداخته و اهداف جدیدی را پیش روی خود قرار داده است: «مدرنیته در بحث روشنفکری معاصر، اشاره‌ای نسبتاً مشخص دارد. این اصطلاح راجع است به تمدن جدیدی که در چند قرن گذشته در اروپا و آمریکای شمالی پیدایش و گسترش یافت و در اوایل قرن بیستم کاملاً آشکار گردید. «مدرنیته» به معنای آن است که این تمدن به معنای قوی، که در تاریخ بشر منحصر به فرد است، مدرن است... این تمدن مدرن غربی عموماً با صفات دیگری نظیر سرمایه‌داری، فرهنگی وسیعاً سکولار، دموکراسی لیبرال، فردگرایی، عقل‌گرایی، و انسان‌گرایی نیز مشخص می‌شود.» (کهن، ۱۳۸۸: ۱۱)

علاوه بر این، یکی از ثمرات ظهور مدرنیسم که به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران، «فروید»^۱ سردمدار این جنبش عظیم فکری است، پیدایش «علم روان‌کاوی»^۲ می‌باشد، که مبانی آن در ادبیات نیز تأثیر مستقیمی بر جای گذاشته است؛ به‌ویژه آنکه امروزه

1. Freud
2. Psychoanalysis

مخاطب داستان‌های مدرن، برای درک همه‌جانبه این آثار، از نقدهای روان‌کاوانه آن بی‌نیاز نیست.

رهیافت روان‌کاوانه در نقد ادبی همواره در پی آن بوده است تا با ارائه تصویری جامع از روان انسان مدرن، او را با نگاهی ژرف بازشناسی کند و پس از شناخت روان وی، جامعه‌اش را بشناسد. از این رو یکی از مهم‌ترین جنبه‌هایی که در داستان‌های مدرن ادبیات ایران خودنمایی می‌کند، تأثیرات روان‌شناختی و جامعه‌شناختی دنیای مدرن در بستر روان فردی است.

بنابراین باید گفت علوم روان‌شناختی و تحولات اجتماعی و تاریخی، عناصری مؤثر و مهم در شکل‌گیری پدیده داستان‌نویسی ایرانی بوده، که همزمان با آن رویداد اجتماعی «مدرنیته» نیز موجب تغییر محتوای آنها شده است.

این قبیل داستان‌ها در تاریخ داستان‌نویسی معاصر، چالش ایجاد کرده و از موازین نثرنویسی عهد مشروطه و حتی پیش از آن فاصله زیادی گرفته است: «در این زمان داستان‌نویسی نیز صراحت و روشنی عهد مشروطه را از کف نهاده است. البته داستان‌نویسان سعی می‌کنند آثار خود را با عقاید انتقادی زینت دهند، ولی به‌طور کلی شیوه رایج داستان‌نویسی از طرفی در بند افسانه‌پردازی به سبک قدیم و از سوی دیگر نفوذ ترجمه ادبیات سلحشوری و رمانتیک خارجی و گفتار قضایای پنداری و رؤیاهای پهلوانی یا عشق‌های جاودانه، فداکارانه و اندوهگین است.» (سپانلو، ۱۳۸۷: ۵۷)

در ادبیات داستانی این دوره، توصیف فردگرایی و تنهایی انسان مدرن، پیش از هر چیز از سبک و ساختار داستان‌نویسی در مغرب‌زمین تأثیر پذیرفته است. بدین ترتیب تأثیرگذاری داستان‌نویسی غرب، سیر جدیدی از داستان‌پردازی در ایران را رواج داده و

همگام با آن، ظهور جریان‌های فکری در دورهٔ پسا مشروطه نیز در محتوای آنها تأثیر نهاده است.

در ایران کسی که برای اولین بار نوشتن نول‌های روان‌کاوانه را آغاز و این نوع از سبک داستان‌نویسی را به ایرانیان معرفی کرد، «صادق هدایت» است و شاهکار برجستهٔ او بوف کور که شهرتی جهانی دارد، نموداری تمام‌عیار از نوولی روان‌کاوانه به‌شمار می‌آید:

«هدایت که با زبان راوی به کندوکاو روان‌شناختی بوف کور می‌پردازد، از حادثه‌ای کنونی شروع می‌کند و به جستجوی ردپای آن در گذشتهٔ قهرمان داستان می‌پردازد تا به حادثه‌های دردناک در دوران کودکی او برسد که طرح‌های اولیهٔ رفتاری حک‌شده در ذهن او را ساخته‌اند» (صنعتی، ۱۳۸۸: ۱۸)

این ساختار داستانی که علاوه بر روایت رویدادهای کنونی، به دلایل رخداد آن در گذشته نیز می‌پردازد، به ساختار درونی، ذهنی و روانی شخصیت‌های داستان وارد می‌شود و در بسیاری مواقع، شیوهٔ روایت در داستان‌ها و رمان‌های یکی از مهم‌ترین داستان‌پردازان معاصر ایران، یعنی جعفر مدرس صادقی نیز (به‌ویژه در رمان گاوخونی) به ساختار روایت در بوف کور نزدیک می‌شود.

جعفر مدرس صادقی در بیشتر رمان‌های خود، پیش از هر چیز ساختار روانی شخصیت اصلی داستان را در قالبی فردگرا و در فضایی درون‌روانی و ناخودآگاهانه توصیف می‌کند. از این رو این آثار، طبق آرای روان‌کاوانهٔ بزرگانی چون «فروید» و «یونگ»^۱ قابل تحلیل است.

سه نمونه از برجسته‌ترین آثار مدرس صادقی که می‌توان ردپای الگوهای داستان‌پردازی در مکتب مدرنیسم را در آن یافت و درباره آنها تحلیل‌های روان‌کاوانه جامعی ارائه داد، عبارت‌اند از: *گاوخونی*، *بیژن و منیژه*، و *شاه‌کلید*.

مدرس صادقی که در سال ۱۳۳۳ در اصفهان متولد شد، تحصیلات دوره دبیرستان را در همان شهر به پایان رسانید و برای ادامه تحصیلات در سال ۱۳۵۱ به تهران رفت. اولین داستان کوتاهش در شماره تیر ۱۳۵۲ در ماهنامه «رودکی» به چاپ رسید، و اولین اثر مستقل او که مجموعه‌ای از هشت داستان کوتاه بود، در سال ۱۳۵۶ با عنوان *بچه‌ها بازی نمی‌کنند*، منتشر شد. علاوه بر آن در همان سال، داستان بلندی تحت عنوان *نمایش* نیز به رشته تحریر در آورد، که در تابستان ۱۳۵۹ چاپ گردید. به جز این دو اثر، تاکنون چهار مجموعه داستان کوتاه و یازده رمان از این نویسنده به چاپ رسیده است، که فهرست مجموعه داستان‌های او به قرار زیر است:

«قسمت دیگران و داستان‌های دیگر» (۱۳۶۴)

«دوازده داستان» (۱۳۶۹)

«کنار دریا، مرخصی و آزادی» (۱۳۷۷)

«آن طرف خیابان» (۱۳۸۱)

رمان‌های وی نیز عبارت‌اند از:

«گاوخونی» (۱۳۶۲)

«بالون مهتا» (۱۳۶۸)

«سفر کسرا» (۱۳۶۸)

«ناکجا آباد» (۱۳۶۹)

«کله اسب» (۱۳۷۰)

«شریک جرم» (۱۳۷۲)

«عرض حال» (۱۳۷۶)

«شاه کلید» (۱۳۷۸)

«من تا صبح بیدارم» (۱۳۸۲)

«آب و خاک» (۱۳۸۴)

«توپ شبانه» (۱۳۸۷)

لازم به ذکر است که سه رمان «سفر کسرا، کله اسب و شریک جرم» اجزای یک تریلوژی را تشکیل می‌دهند. مدرس صادقی که از فرط عشق به ادبیات، «دیوانه تمام‌عیار ادبیات» لقب گرفته است، علاوه بر داستان‌نویسی، در دو حوزه ترجمه و ویرایش متون کلاسیک نیز آثاری از خود به جای گذاشته است. مجموعه‌ای از ترجمه‌های او، شامل ترجمه هفت داستان کوتاه از شرلی جکسن، آن تایلر، آن بیتسی، جان آپدایک، ریموند کارور، تویاس دولت و کازونوایشب گورو به نام لاتاری، چخوف و داستان‌های دیگر در سال ۱۳۷۱ منتشر شده است.

آثار او در حیطه بازخوانی متون نیز عبارت‌اند از: ترجمه تفسیر طبری، مقالات مولانا، مقالات شمس، تاریخ سیستان، سیرت رسول‌الله، عجایب‌نامه، قصه‌های شیخ اشراق، تاریخ بیهقی، و ویرایش جدید از ترجمه میرزا حبیب اصفهانی از کتاب سرگذشت حاجی بابای اصفهانی.

علاوه بر این، مدرس صادقی ویرایش جدیدی از تفسیر عتیق نیشابوری نیز ارائه داده، که خارج از مجموعه «بازخوانی متون» به چاپ رسیده است. وی در حوزه ادبیات

معاصر نیز برگزیده‌ای از داستان‌های کوتاه صادق هدایت را تحت عنوان *صادق هدایت داستان‌نویس گردآوری کرده است*. لازم به ذکر است مهم‌ترین اثر مدرس صادقی، رمان *گاوخونی* است که در سال ۱۹۹۶، ترجمه آن به زبان انگلیسی در آمریکا منتشر شد و در سال ۱۳۸۳ نیز بهروز افخمی بر اساس آن داستان، فیلمی به همین نام ساخت که در بخش «دو هفته با کارگردانان» در جشنواره فیلم کن به‌نمایش در آمد و در بخشی از پژوهش حاضر نیز به نقد روان‌کاوانه این اثر پرداخته خواهد شد.

مسئله پژوهش

روان‌کاوی، در صدد است تا با جستجو در ناخودآگاه انسان، مشکلات روحی وی را مورد بررسی قرار دهد. این دانش مدرن برای نخستین بار، به «من» پنهان فرد، بیش از «من» آشکار او توجه کرده است و با ادبیات پیوندی ناگسستنی دارد؛ تا آنجا که به عقیده فروید، روان‌کاوی قادر است دلایل پیدایش ادبیات را تبیین کند. نقد روان‌کاوانه نیز امروزه یکی از اصول روشمند و نوین در بررسی مفاهیم بینارشته‌ای ادبیات و از مطرح‌ترین نظریات نقد ادبی به‌شمار می‌آید، که علاوه بر بهره‌گیری از کارکردهای روش‌شناسانه علمی در حوزه ادبیات، می‌تواند با بررسی ابعاد روحی انسان مدرن در قالب فردی، کارکردهای اجتماعی مهمی نیز در بر داشته باشد.

در رمان‌های نویسندگان معاصر جنبه‌های ناخودآگاهانه روان و پردازش فرایندهای روحی و درون‌ذهنی، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا آنها آشکارا در پی بررسی مشکلات فردی انسان و تعمیم آن در سطح کلان اجتماعی بوده‌اند. «جعفر مدرس صادقی» نیز از همین دسته نویسندگان است، که از مهم‌ترین رمان‌های وی می‌توان به این موارد اشاره کرد: *گاوخونی*، *بیژن و منیژه*، و *شاه‌کلید*. این آثار با

توجه به دیدگاه‌های برجسته دو تن از مشهورترین روان‌کاوان جهان، یعنی فروید و یونگ قابل تحلیل و بررسی است و به‌عنوان نمونه‌ای از رمان مدرن در گستره ادبیات داستانی امروز، می‌تواند زمینه‌هایی از مشکلات فردی و اجتماعی دنیای مدرن و جنبه‌های از خودبیگانگی انسان معاصر را آشکار سازد.

پرسش‌های پژوهش

۱. رمان‌های مدرن صادق با توجه به نظریات فروید و یونگ، چگونه قابل تحلیل و بررسی است؟
۲. زیرساخت این آثار، طبق آرای فروید به چه میزان از ساز و کارهای دفاعی تأثیر پذیرفته است؟
۳. «رؤیا» به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین مباحث در روان‌کاوی، چه تأثیری بر ساختار رمان دارد و چگونه قابل تفسیر است؟
۴. «کهن‌الگو» در این آثار چگونه قابل تحلیل است؟

فرضیات پژوهش

۱. به‌نظر می‌رسد نقد روان‌کاوانه این آثار در مکتب فروید با «بررسی ساز و کارهای دفاعی» و در مکتب یونگ با «نقد کهن‌الگویی» میسر می‌شود.
۲. در رمان‌های مدرن صادق، بررسی تأثیر مکانیسم‌های دفاعی درخور توجه است؛ تا جایی که عواملی چون «فراکنی» و «تداعی» بیشترین تأثیر را داشته است.

۳. تفسیر روشمند «خواب و رؤیا» در این آثار، کلیدی راه‌گشا در تحلیل زیرساخت‌های روان‌کاوانه داستان‌ها به‌شمار می‌رود و لایه‌های فکری ناخودآگاهانه را در شخصیت‌های داستان به ما می‌شناساند.

۴. «کهن‌الگو» به‌عنوان مشهورترین بخش از مبانی نظری یونگ، در این آثار قابل بررسی است؛ بنابراین با توجه به جنبه‌های نمادپردازانه داستان و تسلط بر مفهوم کهن‌الگوهای شاخص، می‌توان این آثار را از منظر نقد یونگی بررسی کرد.

اهداف پژوهش

این پژوهش، قصد دارد سه اثر نام‌برده از مدرس صادقی را با اتکا به مبانی نظری نقد روان‌کاوانه بررسی کند؛ از این رو اهداف این پژوهش بر اساس اهمیت آن، به ترتیب زیر است:

الف) در گستره ادبیات داستانی، توجه به نقد روان‌کاوانه کمتر از میزان نیاز است؛ به همین سبب پژوهش بینارشته‌ای حاضر می‌تواند در ایجاد پیوندی عمیق‌تر میان دو رشته روان‌کاوی و ادبیات، گامی هرچند کوچک بردارد.

ب) تحلیل رمان‌های فوق بر اساس دیدگاه‌های علمی فروید و یونگ (به‌طور مجزا) می‌تواند ما را در شناخت تفاوت‌های شگرف در نظریات این دو روان‌کاو بزرگ یاری کند.

ج) جعفر مدرس صادقی در فضای ادبی امروز ایران، به‌عنوان نویسنده‌ای پرکار و توانا، به‌شایستگی مورد توجه قرار نگرفته است. امید است این پژوهش بتواند در راه شناخت علمی و روشمند برخی از آثار این نویسنده، گامی مؤثر بردارد.

پیشینه پژوهش

طبق جستجوهای که صورت گرفت، می‌توان گفت در زمینه نقد و بررسی آثار جعفر مدرس صادقی، تا به حال هیچ پژوهش علمی و دانشگاهی انجام نشده است. تنها نتایج موجود از این بررسی، برخی نقدهای مطبوعاتی است، که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

۱. اصفهان نصف جهان؛ اسماعیلی، محمد؛ مجله فرهنگ و سینما؛ شماره ۱۵۳؛

آبان ۸۳؛ صص ۶۴-۶۳ (این نقد کوتاه، پیرامون کتاب گاوخونی و تطبیق آن با فیلم گاوخونی، به نکاتی گذرا اشاره کرده است)؛

۲. باورناپذیری متن؛ گودرزی، محمدرضا، روزنامه بهار؛ ۸۹/۳/۲۱؛ ص ۷ (مروری

کوتاه بر کتاب شاه‌کلید در یک صفحه)؛

۳. دو برادر؛ عاصمی، مجید؛ مجله دنیای تصویر؛ شماره ۱۳۵؛ مهر ۸۳؛ صص ۹۴-۹۲

(این مقاله کوتاه، به بررسی تفاوت‌های آشکار و نهان بین رمان و فیلم‌نامه گاوخونی پرداخته است)؛

۴. قفلی ناگشا و شاه‌کلید؛ امیری، ناتاشا؛ مجله جهان کتاب؛ شماره ۱۰۹، مهر ۸۹؛

صص ۱۶-۱۷ (این مقاله، کتاب شاه‌کلید را به نحوی بسیار مختصر نقد کرده است)؛

۵. این رود همه چیز ماست؛ سرکیسیان، آرتور؛ روزنامه شرق؛ ۸۳/۶/۳۰؛ شماره (این

مقاله بسیار مختصر، از فیلم و کتاب گاوخونی نقدی گذرا را ارائه می‌دهد).

بخش اول

کلیات

پیش‌درآمد

روان‌کاوی علم نوینی است که تاکنون در ایران توجه چندانی نسبت به آن صورت نگرفته است. از این رو باید گفت «روان‌کاوی در ایران وجود ندارد، نه به صورت سازمان و تشکیلاتی که آموزش یعنی انتقال آن را از یک نسل به نسل دیگر تضمین کند و نه به صورت فردی و شخصی که با انتشارات و تحقیقات راستین بتواند حقانیت و حجیتی برای خود بیابد. عدم وجود روان‌کاوی در ایران بی‌شک دلایل فرهنگی و اجتماعی متعددی دارد. ولی این دلایل مانع از آن نخواهد بود که ضرورت مبرم آن را از هم‌اکنون احساس نکنیم.» (موللی، ۱۳۸۹: ۹)

البته درباره مقاومت فرهنگ ایرانی در برابر علم روان‌کاوی باید به این نکته نیز اشاره کرد که این عامل تا حدی درون‌ذاتی است؛ زیرا نوع بشر به‌ویژه ایرانیان همواره در پی پنهان ساختن رویدادهای زندگی شخصی و خانوادگی خود هستند. در میان رویکردهای گوناگون نقد ادبی نیز همواره رویکرد «نقد روان‌کاوانه»^۱، بیگانه و مغفول باقی مانده است، که در توضیح این رویکرد نقادانه باید گفت:

«نقد روان‌کاوانه، شکلی از نقد ادبی است که برخی از شیوه‌های روان‌کاوی را به متون ادبی اعمال می‌کند و تفسیرهایی از این متون به دست می‌دهد. با این توضیح اولیه شاید اولین پرسشی که به ذهن هر شخص علاقه‌مند به ادبیات متبادر می‌شود، این است که چه نسبتی است بین ادبیات و روان‌کاوی وجود دارد. چون ادبیات مجموعه‌ای از متون (داستان، شعر، نمایش‌نامه) است و حال آنکه علم نوین روان‌کاوی شیوه‌ای برای درمان بیماری‌های روانی بر اساس دیدگاه‌های فروید.» (پاینده، ۱۳۸۲: ۶۹)